

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES

ELMİ İNNOVASİYALAR MƏRKƏZİ
SCIENCE INNOVATIONS CENTRE

KORPORATİV İDARƏETMƏ VƏ İQTİSADİYYATIN
İNNOVASİYA İNKİŞAFI

BEYNƏLXALQ ELMİ-PRAKTİKİ KONFRANSIN MATERIALLARI

31 mart 2011-ci il, Bakı ş.

COOPERATIVE GOVERNANCE AND INNOVATION
DEVELOPMENT OF ECONOMICS

THE MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE

31th of March, Baku

INNOVATİV QURUMLARIN FƏALİYYƏTİNDƏ SƏMƏRƏLİLİK PROBLEMI

İ.e.n., dosent Ə.Q.Əliyev, R.O.Şahverdiyeva
AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

Hazırkı dövrdə iqtisadiyyatın innovativ inkişafı yeni texnologiyalar, məhsul və xidmət növləri, istehsalın, əməyin və idarəetmənin təşkili sahəsindəki yeniliklərdən daha çox və səmərəli istifadə edilməsinə əsaslanır. Azərbaycanda son dövrlərdə aparılan iqtisadi islahatlar innovasiya fəaliyyətinin aktivləşməsində yeni imkanlar yaratmışdır. Innovasiya sferasının formalaşması və inkişafı 1) elmin eksperimental bazasını təkmilləşdirmək, 2) elmlə istehsalat arasında olan əlaqəni yeni tipli innovasiya sistemi ilə birləşdirmək, 3) elmlə təhsilin inteqrasiyasını yerinə yetirmək, 4) elmi-texnoloji yenilikləri bazar iqtisadiyyatı şəraitinə uyğunlaşdırmaq və s. kimi tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Azərbaycanda dövlət səviyyəsində iqtisadi innovativ inkişafı ilə bağlı qəbul olunmuş proqram və sərəncamlara müvafiq olaraq innovasiya mərkəzlərinin, texnoloji biznes-inkubatorların, texnoparkların yaradılması tədbirlərinin icrası nəzərdə tutulmuşdur. Innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, innovasiya qurumları şəbəkəsinin genişləndirilməsi bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Innovativ qurumların əsasını elm və biznesin qarşılıqlı əlaqəsinə imkan yaradan İKT-yönümlü texnopark strukturları və biznes inkubatorları təşkil edir. Qabaqcıl ölkələrin texnoparklarının təcrübəsi göstərir ki, elmi-texnoloji parklar, biznes-inkubatorlar, kiçik innovasiya sahibkarlığını dəstəkləyən sahədə işləyən məsləhətçi-marketing firmalar innovasiya qurumları statusuna malikdirlər. Onlar innovasiya fəaliyyətinin maliyyə, maddi-texniki, təşkilati-metodiki, informasiya, məsləhət və digər təminatlarını həyata keçirirlər.

Innovasiya qurumlarının yaradılması müəyyən vəzifənin yerinə yetirilməsini tələb edir. Onun səmərəliliyi bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinin qarantıdır. Buna görə də, innovasiya qurumlarının yaradılması səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə onun iştirakçılarının öz məqsədlərinə nail olması mövqeyindən yanaşmaq lazımdır. Innovativ qurumlar elə iqtisadi mühiti formalaşdırmağa imkan verirlər ki, o mühit elmi-texnoloji və istehsal sahibkarlığının sabit inkişafını, yeni kiçik və orta müəssisələrin yaradılmasını, rəqabətqabiliyyətli elmtutumlu məhsulun istehsalını və onların yerli və xarici bazarlara çatdırılmasını təmin etsin.

Innovativ qurumların səmərəliliyi onların işinin və idarə edilməsinin səmərəliliyindən asılıdır. Bu sferaların hər birinin səmərəliliyi həmin sahədə alınan nəticələrin sərf olunan xərclərə olan nisbəti ilə müəyyən edilir və kəmiyyət göstəriciləri ilə müəyyənləşir. Innovativ istehsalın səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün əmək məhsuldarlığı, fond verimi, rentabellik, öz xərcini ödəmə və s. kimi göstəricilərdən istifadə etmək olar. Onların köməyi ilə innovativ istehsalın təşkili, onun struktur problemlərinin həllinin müxtəlif variantları müqayisə edilir.

Bütövlükdə innovativ qurumların fəaliyyətinin səmərəliliyi onun fəaliyyət göstərən obyektlərinin səmərəliliklərinin cəmindən ibarətdir. Hər bir obyektin səmərəliliyi isə məhsul və xidmət istehsalına ən az xərclərlə xarakterizə olunur. Bu, minimal xərc çəkməklə münasib keyfiyyətli məhsuldan maksimal həcmdə istehsal etmək və ən az xərclərlə bu məhsulu satmaq qabiliyyətidir. Innovasiya strukturlarının iqtisadi səmərəliliyi onun məhsulunun bazarın və istehlakçıların tələblərinə uyğunluğundan da asılıdır.

Innovasiya strukturları xüsusi innovasiya infrastrukturunu subyektləri olduğuna görə onların yaradılması və fəaliyyətinin səmərəlilik dərəcəsinin qiymətləndirilməsi yalnız kommersiya nəticəsinin prinsipləri əsasında qurula bilməz. Belə ki, onların fəaliyyəti elmi-texniki məhsulun işləyənləri, investorları və alıcıları arasında tamamilə yeni münasibətlərin qurulmasını nəzərdə tutur. Ona görə də onun sosial-iqtisadi sistemdə yerinin, rolunun və məqsədinin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması bilavasitə onun fəaliyyətinin səmərəlilik dərəcəsinin qiymətləndirilməsi üçün əsas baza rolunu oynayır.

Innovasiya strukturlarının uğurlu işləməsində əlverişli mühit və şəraitin formalaşması üçün ona ilk illərdə müxtəlif növ imtiyazlar kompleksi təklif etmək məqsədəuyğundur. Innovativ

xarakterli bu cür strukturların fəaliyyətinin səmərəliliyi bir sıra amillərdən asılıdır ki, onlar da özünü daha çox sosial-psixoloji sahədə göstərir. Bunu isə ölçmək çox çətindir.

Innovativ qurumların fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyinə təsir edən faktorlardan biri də onların patent aktivliyidir. Patentin olması bu və ya digər firmaların yeni məhsul buraxması bacarığının təminatçısıdır.

Innovasiya strukturlarının iqtisadi effektivliyi onların təkcə elmi-istehsal fəaliyyəti ilə deyil, həm də patent-lisenziya, konsaltinq, reklam, marketinq və s. fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bir çox xarici və yerli strukturlar üçün gəlir əldə edilməsinin əsas mənbələrindən biri də firmalara öz əmlaklarının, binalarının, torpaq sahələrinin, avadanlığının icarəyə verilməsidir.

Innovasiya strukturlarının fəaliyyətində vergilər və iş yerlərinin yaradılması da onların əsas sosial-iqtisadi nəticələrindədir. Innovasiya strukturları yeni müəssisələrin yaradılmasına və "yetişdirilməsinə" yardım hesabına da dolayısı ilə səmərə təmin edir. Belə ki, bu müəssisələr yüksək ixtisaslı iş yerləri yaradır. Onlar investisiya cəlb etmək, vergi vermək, o cümlədən əlavə müqavilə mexanizmləri hesabına texnologiyalar ixrac etmək, beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirak etmək kimi işləri həyata keçirir və müvafiq iş yerləri yaradırlar.

Innovativ qurumların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə olan əsas mövcud yanaşmalardan biri onların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin keyfiyyət kriteriyalarının seçilməsi üzərində qurulmasıdır. Aparılan təhlillər göstərir ki, innovasiya strukturlarının ən əsas elementlərindən biri olan İKT-texnoparkların 72%-i üçün yeni iş yerlərinin yaradılması onların fəaliyyətinin ən əsas məqsədidir. Texnoparkların 16%-i isə iş yerlərinin yaradılmasını öz fəaliyyətlərinin əsas məsələlərindən hesab etmirlər. Halbuki dolayısı yolla bu, onların yaranmasına kömək edir. Texnoparkların 13%-i hesab edirlər ki, onların əsas məqsədi yeni iş yerlərinin yaradılması yox, aşağı ixtisaslı iş yerlərini yüksək ixtisaslı iş yerləri ilə əvəz etməkdir.

Başqa bir yanaşmaya görə məlum olur ki, təhlil edilmiş texnoparkların 61%-nin əsas məqsədlərindən biri xarici investisiya cəlb etməkdir.

Innovasiya strukturlarının səmərəliliyi çoxaspektli olduğundan onun qiymətləndirilməsinə səmərəliliyin tərkib elementlərinə görə də baxıla bilər. Belə ki, orada fundamental tədqiqatlarının (FT) effektivliyinin qiymətləndirilməsi mürəkkəb olduğundan ona ekspert-bal qiymətləndirilməsi əsasında yanaşmaq olar.

Innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirərkən, sosial-psixoloji effekti də nəzərə almaq lazımdır. Buraya həyat səviyyəsinin və əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, dəyişdirilməsinə yönələn müəyyən müsbət meyllər aid oluna bilər.

Sosial effektivliyin qiymətləndirilməsinin əsas metodu ekspert metodu olaraq qalır. Elmi-texniki innovasiyaların gözlənilən sosial nəticələrinin ekspertizası müxtəlif fəaliyyət sferalarında ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb edilməsilə olan fərdi və kollektiv ekspertiza formaları, regionun müxtəlif ictimai təbəqələrinə aid olan layihələr üzrə aparılan sosioloji sorğulardır.

Innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi perspektiv inkişaf və idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün əsasdır. Belə strukturların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin mürəkkəbliyi ondadır ki, onlar adətən çoxlu sayda müxtəlif istiqamətli layihələr hazırlayır, kommertiya effekti isə tezliklə alınır. Innovasiya layihələri bir qayda olaraq yüksək dərəcəli riskə malikdirlər. Innovasiya strukturları elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqinin səmərələşdirilməsinə, elmtutumlu texnologiyalarda sahibkarlığın inkişafının təşkilinə, həmçinin iqtisadiyyatın təkmilləşdirilməsinə, məşğulluğun və xalqın rifah halının artırılmasına, təsir etdiyinə görə onun innovasiya fəaliyyətinin effekti də çoxaspektlidir. O müxtəlif keyfiyyətli, lakin bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan elmi-texnoloji, iqtisadi və sosial effektlərdən ibarətdir.

Innovasiya strukturunun fəaliyyətinin kompleks qiymətləndirilməsi aşağıdakı göstəricilərin hesablanmasına əsaslanır: 1) fəaliyyətin təşkilati göstəriciləri, 2) elmi-texniki göstəricilər, 3) strukturun fəaliyyətinin ümumi göstəriciləri. Qiymətləndirilmə strukturun profilindən, müəssisənin fəaliyyət sferasından, qiymətləndirilmənin və qiymətləndirənin – məqsədindən asılı olan müvafiq prosedur üzrə aparılır.

Innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi həmin strukturların rəhbərləri üçün vacibdir. Çünki onlar inkişaf etdirəcəkləri texnopark, inkubator və ya innovasiya-texnoloji mərkəzlərini (İTM) özləri seçməlidirlər.

Qeyd edək ki, fəaliyyətin ümumi göstəriciləri innovasiya strukturunun rəhbərləri üçün müxtəlifdir. Bu müxtəliflik texnopark yaradanların və verilən innovasiya strukturuna daxil olan müəssisə sahiblərinin əsas məqsədlərindən irəli gəlir. Buna görə də, qiymətləndirilmədə rəhbərlərin istifadə etdikləri ümumi göstəricilərin təhlili hər bir istifadəçi üçün ayrıca aparılır.

Innovasiya infrastrukturunun əsas elementlərindən biri hesab olunan İKT-profilli texnoparkların fəaliyyətini qiymətləndirərkən, onların rəqabət üstünlükləri və cəlbədiciyi nəzərə alınmalıdır. Texnoparkın səmərəlilik parametrlərinin dinamik dəyişdiyi bazar şəraitində onun vəziyyətinin qiymətləndirilməsi kifayət qədər çətin məsələlərdəndir. Belə qiymətləndirmə bazardakı rəqabətqabiliyyətliliyə nəzarət etmək, onu uyğun səviyyədə saxlamaq və daim yüksəltmək üçün vacibdir.

Ümumiyyətcə aparılan təhlillər göstərir ki, İKT-texnoparkın yaradılmasının və formalaşmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin nəzəri-metodiki əsasları 1) texnoparkın əlamət və göstəricilərinin dəqiqləşdirilməsi – əsas məqsədlərin və kriteriyaların müəyyənləşdirilməsi, 2) texnoparkların yaradılmasında ilkin şərtlərin, həmçinin sahə, ərazi və bazar xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması, 3) texnoparkların yaradılmasında səmərəliliyin qiymətləndirilməsinin metodiki vasitələrinin seçilməsi, 4) texnoparkların inkişafına dövlət və regional dəstək tədbirləri sisteminin işlənilməsi və s. kimi məsələlərin həll edilməsini əhatə edir.

İKT-texnoparkın yaradılması və fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi prosesi texnopark rezidentləri müəssisələrinin, baza müəssisəsinin, regional əməkdaşlığın inteqrativ xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması, texnopark layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilmə kriteriyasının seçimi, texnopark yaradılmasının ictimai faydalılığının iqtisadi parametrlərinin əsaslandırılması və s. kimi ardıcılıqda həyata keçirilməlidir.

Müvafiq sahə üzrə olan texnoparkların fəaliyyəti həmin sahənin işinin səmərəliliyini bütövlükdə artırır. Ona görə də İKT-texnoparkların, həmçinin innovasiya fəaliyyətini reallaşdıran digər perspektivli strukturların fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı birbaşa və dolay effektləri də nəzərə almaq zəruridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Басовский Л.Е., Лунева А.М., Басовский А.Л. Экономический анализ. Издательство: Инфра-М., 2008.
2. Гурьев А.П. Оценка эффективности деятельности предприятия через использование финансовых и нефинансовых показателей. Менеджмент в России и за рубежом. №5, 2007.
3. Мироседи С.А., Алпатов М.В. К вопросу об оценке эффективности деятельности предприятия. ВПИ ВолгГТУ, 2009.
4. Макаров А.В., Луговцов А.В. Методические особенности оценки эффективности создания технопарка. Екатеринбург, 2008.

Xülasə

İşdə iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayan innovativ qurumların fəaliyyətində iqtisadi səmərəlilik problemi, onun mahiyyəti, strukturu, göstəriciləri və ona təsir edən amillər təhlil olunmuşdur. İnnovativ qurumların fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi çoxaspektli olduğundan ona olan bəzi yanaşmalar tədqiq olunmuşdur.